

Ismail
KADARE

DENIS FERNANDEZ - RÉCATALA

**Kohë
barbare**

NGA SHQIPERIA NE KOSOVE

Biseda

Onufri

8 SH
K 14

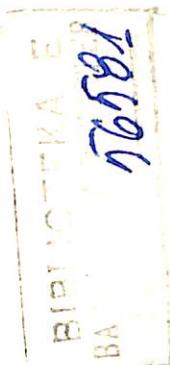
ISMAIL KADARE

DENIS FERNANDEZ-RÉCATALA

KOHË BARBARE

Nga Shqipëria
në Kosovë

Biseda

Onufri

PARATHENIE

Bisedat e mëposhtme kanë si temë kryesisht luftën. Janë regjistruar gjatë një periudhe prej tre vjetësh.

Çdo takim me Ismail Kadarenë fillonte dhe mbaronte me arsyetime politike që, siç do ta vini re, shfaqen herë pas here në bisedat tona.

Objktivi ynë ishte të shpalosnim ekzistencën e përfolur të një shkrimtari që vjen nga një tjeter botë, nga një botë që tanimë i përket së kaluarës e nga e cila kanë mbetur vetëm disa drithma të një bishe në agoni të zgjatur artificialisht.

Me fjalë të tjera, qëllimi ynë ishte të ndërtonim së brendshmi mozaikun e një totalitarizmi komunist. Për disa arsyet e miat kam qenë, si të thuash, një kushëri i largët me totalitarizmin, por pa e praktikuar apo pësuar prej tij. Dhe në njëfarë mënyre kjo karakteristikë e lehtësoi takimin tonë.

Gjuha e përdorur nga Ismail Kadare nuk ishte e huaj për mua.

Dëshmitë e Ismail Kadaresë janë tepër të rëndësishme: ato përshkojnë një zonë të panjohur, një despotizëm ballkanas, saktësojnë detajet e një diktature dhe hedhin dritë mbi mizorinë e një tiranie, parë me syrin e një njeriu që e ka vuajtur këtë tirani.

Fillimisht u befasova nga distanca, përpikëria dhe hollësitë e tepërtë me të cilat Ismail Kadare fliste duke e dënuar këtë tirani edhe pse, hera-herës, e rrëmbente zemërimi — që më pas ia linte vendin hidhërimit shkaktuar nga shpresë e tradhëtuar e një populli të çliruar menjëherë pas rënies së regjimit të Enver Hoxhës (regjim që vazhdoi edhe pas vdekjes së këtij të fundit).

Në Çekosllovaki, Vaclav Havel kishte dhënë mendime të njëjta, të cilat u bënë publike nga Anton Liehm (në mos gaboj) në Parlamentin e Strasbourg-ut me rastin e një simpoziumi ndërkombëtar ku merrnin pjesë filozofë, sociologë e shkrimtarë.

Nuk e di pse nganjëherë i kemi shkurtuar këto thënie apo i kemi lëvduar kronikat tonë për luftën, ndërkohë që e ndiqnim ecurinë e saj me një zell gjithnjë e më këmbëngulës. Kishim turp? Nuk donim të hiqnim dorë nga dekorë që kishim ndërtuar primitivisht? Apo i bindeshim një logjike të dramaturgjisë, logjikë që merrte formë pa

dijeninë tonë? Për momentin nuk jam në gjendje t'u përgjigjëm pyetjeve të tillë. Nuk e kam transkriptuar tërësinë e bisedave tona. Lufta ishte e pranishme në shumicën e këtyre bisedave dhe ne nuk e anashkaluam atë, madje ajo ishte dhe fillimi i bisedave më pak të rëndësishme.

Duke e hedhur vështrimin pas, shoh se kjo luftë na u imponua pak nga pak “në libër”. Aktualiteti i saj e devijoi projektin tonë dhe, përfundimisht, pamë se i kishim lënë vendin që meritonte derisa më datë 5 maj 1999 regjistruam një bisedë të gjatë, në pamje të parë pa lidhje, nën një atmosferë të rënduar. Por pikërisht nën këtë këndvështrim “vrasës” duhet lexuar dhe ky libër. Sikurse dhe ne, për asnjë moment, nuk hoqëm dorë nga qëllimi i këtij këndvështrimi.

Duhet të nënvizoj këtu se shumë qëndrime të Ismail Kadaresë gjatë bisedave tona mbështeteshin në fakte. Si rrjedhim, fjala e tij ka shumë vlerë. Ajo del kundër verbërisë ku janë zhytur shumë vëzhgues, zyrtarë e jozyrtarë. Sigurisht, nuk të vjen keq që kjo luftë ngjalli heshtjen e elitës (në kundërshtim me intelektualët dhe artistët), por që ajo tregoi caqet e diplomacisë e cila, për të arritur një marrëveshje për rastin e Bosnjës, harroi të përfshinte në këtë marrëveshje dhe disa nene që do të vlenin për zgjidhjen e problemit të Kosovës. Dhe nëse pati një fundosje, kjo ndodhi për shkak të një frenimi të politikës. Edhe tanë, në

këto momente, duket se ka pak njerëz që janë gati të vdesin për Kosovën. Sipas zonjës Roland para togës së ekzekutimit, në emër të Lirisë kryhen shumë krime, por po kryhen dhe shumë të tjerë në emër të moderimit (mosndërhyrjet që stolisin historinë evropiane), që më së shumti provokohen nga paaftësia, nga një paaftësi e maskuar nga tigri prej letre i të ashtuquajturit kujdes.

Në fillim, pra, ishte Kroacia, më pas Bosnja dhe krimet e saj të shumta, lëshimet e saj ndaj një barbarie që kujtonim se kishte marrë fund njëherë e përgjithmonë në kontinentin që kishte parë luftën e Spanjës, Shoah-un (genocidin mbi hebrejtë) dhe krimet masive staliniane...

Ashtu siç e dëshmojnë dhe këto faqe, Shqipëria rizgjohet në kaos dhe po ushtrohet spastrim etnik në Kosovë ku Krimi — si një negativ i tablosë së Prud'hon-it — përndjek Drejtësinë dhe Pafajësinë.

Në të vërtetë, duke u nisur nga një fëmijëri shqiptare dhe nga përkufizimi i totalitarizmit në Shqipëri, ne nuk kemi bërë veçse, po ta shikosh më nga afër, përmbytjen (apo ofrimin) e programit tonë, duke vëzhguar lëkundjet dhe tronditjet që shkaktoi gjaku i derdhur diku në jugun e largët në kufijtë e Evropës.

DENIS FERNANDEZ-RÉCATAŁA,
9 MAJ 1999

BISEDA E PARE

(qershor 1996)

Takim në Saint-Claude, Paris, pranë statujës së Diderot.

Atmosferë e zhurmshme. Jemi ulur në një kthinë, zhytur në gjysmëhije, me nga një kafe përpara.

Ismail Kadare qëndron pak i tërhequr.

Pas përvënësitetjeve të zakonshme dolëm tek thelbi i bisedës sonë: totalitarizmat.

Prova magnetofoni. Rregullim. Ismail Kadare zbavitet. Teknika na la në baltë. Aparati rebelohet. Ismail Kadare ironizon: "Gjithnjë kështu ndodh..." Më në fund ia dalim ta zbutim.

Fillon biseda e parë. Ismail Kadare flet me zë të matur.

DÉNIS FERNANDEZ-RÉCATALA: *Para se të trajtojmë çështjet e përgjithshme të totalitarizmit, do të doja të rikujtoni pozicionin tuaj të veçantë si shkrimtar nën regjin e Enver Hoxhës. Për shembull, a kishte tema të propozuara nga instancat drejtuese të Partisë, siç ka ndodhur në BRSS dhe në vendet e tjera të ashtuquajtura socialiste?*

ISMAIL KADARE: Kjo tregon ekzagjerimet ose më saktë ekzagjerimet e shkrimtarëve konformistë që duan të shfajësohen sot për nënshtimin e tyre ndaj regjimit.

— *Domethënë?*

— Ata duan të tregojnë se nuk janë përgjegjës për veprat e tyre, por është regjimi ai që i ka detyruar të shkruajnë ato që kanë botuar. E, për çudi, kjo nuk është e vërtetë. Regjimi nuk i ka detyruar. Ata i janë nënshtuar një dëshire të udhëheqësve të Partisë dhe shtetit që, tek e fundit, nuk kërkonin dhe kaq shumë. Këta udhëheqës nuk kanë shprehur qartë ndonjë dëshirë të përcaktuar në këtë fushë.

— *Si i interpretoni shfajësimet e tyre të*

sotshme?

— Atyre u vjen turp që kanë vepruar kësisoj. Të turpërohesh është diçka e mirë, por pak si vonë, apo jo? Nga ana tjetër, nuk është mirë të biesh në falsifikim për të përligjur atë që ka ndodhur.

— *Doni të thoni që ky regjim i bindej disa parametrave të veçantë, që nuk i kishte marrë parasysh disa elementë që organizonin jetën letrare në shtetet e ngjashme?...*

— Nuk jam i sigurt nëse ka ekzistuar diçka e tillë në Bashkimin Sovjetik, të paktën në periudhën që njoh unë. Subjektet që iu imponohen shkrimtarëve...

— *Në mbarim të disa mbledhjeve të Komitetit Qendror, shkrimtarëve iu drejtohej dhe propozohet një listë me subjekte për t'u trajtuar.*

— Le të themi propozohet. Por kjo gjithsesi ngre probleme të ndryshme. Le ta zemë se një shkrimtar ka zgjedhur një subjekt, një temë: e ka zgjedhur lirisht apo duke u frymëzuar nga këto të ashtuquajtura direktiva të Partisë e shtetit? Marrim rastin e një shkrimtari mesatar si Paustovski, për shembull. Me gjasë nuk është një shkrimtar i madh. Duke qenë anëtar i lëvizjes disidente, ai shkroi gjëra “normale” nën regjimin sovjetik. Ai

nuk u nënshtua, atëherë pse të tjerët u nënshtuan? Jam kundër këtij shfajësimi që më duket i ulët. Mendoj se është më mirë të heshtësh dhe të pranosh këto qëndrime lajkatare nga të cilat këta shkrimtarë kanë përfituar.

— *Mendoni se këta shkrimtarë ndihen sot fajtorë?*

— Po, do të bënин mirë sikur të shpjegonin idolatrinë dhe veprimet e tyre, me qëllim që të arrinin një nivel të kënaqshëm mirëkuptimi... Nga ana tjetër, nuk mendoj se poezitë që i kushtoheshin Partisë duhen marrë seriozisht. Më tepër bëhet fjalë për një rregull, diçka formale në një kontekst të caktuar, një lloj formule mirësjelljeje, besoj e kuptioni se ç'dua të them; një formulë qesharake, e pranoj, por jo dhe kaq tragjike... Kishte shkrimtarë gjithfarësh e si rrjedhim qëndrime të ndryshme. Kurrsesi nuk duhet menduar që totalitarizmi unifikonte krijimtarinë apo ia nënshtonte atë një filtri të vetëm. Disa shkrimtarë mbanin qëndrim të ndershëm dhe krijonin një vepër që do ta klasifikoja normale. Të tjerë, dhe ky është fakt, iu përulën kritereve estetike mbizotëruese...

— *Trajtonin subjekte që mbështetnin regjimin?*